

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Door de zijdeur weer naar binnen? Neokolonialisme en Nederlandse technische hulp aan Indonesië in de jaren vijftig

Broere, S.C.J.R.

Publication date

2020

Document Version

Final published version

Published in

Wonderkamer: Magazine voor Wetenschapsgeschiedenis

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Broere, S. C. J. R. (2020). Door de zijdeur weer naar binnen? Neokolonialisme en Nederlandse technische hulp aan Indonesië in de jaren vijftig. *Wonderkamer: Magazine voor Wetenschapsgeschiedenis*, 1(1), 8-13.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

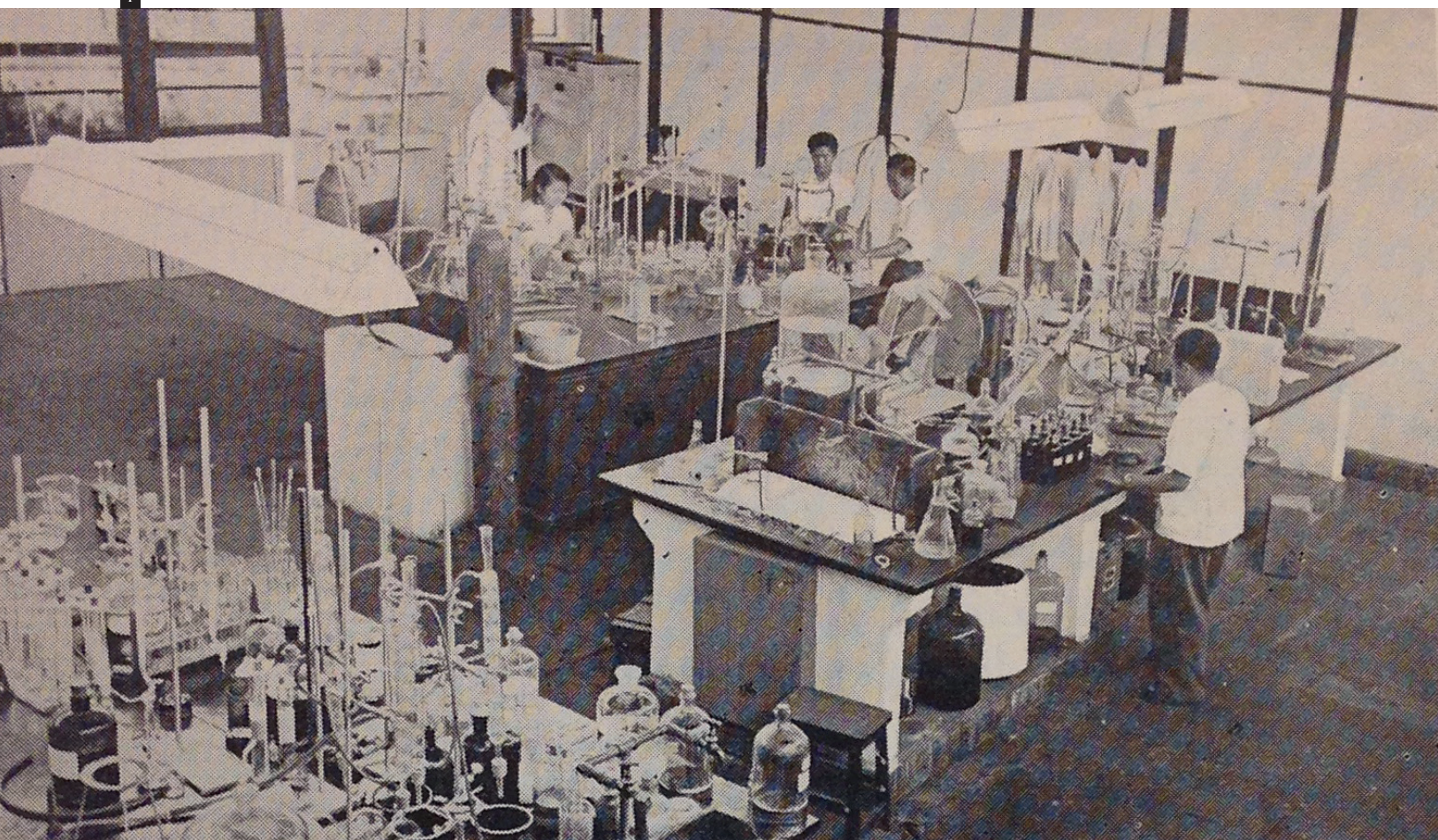
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Door de zijdeur weer naar binnen?

Neokolonialisme en Nederlandse technische hulp aan Indonesië in de jaren vijftig

Na de onafhankelijkheid van Indonesië in 1945 meenden Nederlandse deskundigen dat ze een rol moesten blijven spelen in de ontwikkeling van de ex-kolonie. Onder het mom van ontwikkelingshulp probeerden ze weer een vinger in de pap te krijgen.

AUTEUR SEBASTIAAN BROERE (UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM)

De Indonesische communistische partij schreef dat alle Nederlandse 'adviseurs' teruggestuurd moesten worden

'Jonge mannen en vrouwen van Indonesië,' sprak president Sukarno tijdens de eerste-steenlegging van de landbouwfaculteit van Universitas Indonesia in april 1952, 'jullie moeten de helden van de Revolutie van Ontwikkeling worden!' Toen het land eenmaal onafhankelijk was, ging de revolutie haar volgende fase in: Indonesië moest welvarend en rechtvaardig worden.

Landbouwontwikkeling was daarbij van groot belang. Tijdens de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog kampte het land met permanente voedseltekorten, ondervoeding en tijdelijke hongersnood. Onder leiding van een wetenschappelijk geschoold kader werd het landbouwareaal vergroot en werden landbouwpraktijken geïntensiveerd.

Het beleid om Indonesische deskundigen op te leiden kon niet verhinderen dat Indonesië afhankelijk bleef van wat destijds ogenschijnlijk neutraal 'technische hulp' heette. Door de oorlog en zijn revolutionaire nasleep verlieten vele Nederlandse wetenschappers de voormalige kolonie. Indonesiërs konden hun plaatsen niet innemen, omdat de koloniale overheid nagenoeg niet in hoger onderwijs had geïnvesteerd. Het effect? Uit een interne enquête onder Indonesische ministeries bleek in 1950 een tekort van 1700 tot 2000 deskundigen.

Indonesië beschikte over diverse mogelijkheden om buitenlandse krachten aan te trekken. Tijdens de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog vierden bilaterale en multilaterale vormen van ontwikkelingshulp hoogtij. Onder de nieuwe naoorlogse omstandigheden ondernam ook Nederland pogingen om samenwerkingsverbanden met Indonesië op te zetten. Wie was er immers beter in staat om de voormalige kolonie in haar ontwikkeling bij te staan? Nederlandse ambtenaren en wetenschappers in zowel Indonesië als Nederland begroetten de komst van 'buitenlanders' met argwaan en afkeer. In 1951 klaagde een medewerker van het ministerie van Buitenlandse Zaken dat 'Indonesië thans als het ware overstroemd wordt door buitenlandse experts. De vraag

rijst of hierdoor het débouché van het Nederlandse intellect in Indonesië niet in het gedrang zal komen.' En dat was een probleem, want sommige Nederlanders koesterden de hoop dat de voormalige koloniale macht ook na 1949 – toen de onafhankelijkheid door Nederland werd erkend (zie kader) – een bijzondere, gidsende rol in Indonesië zou spelen, ondanks de politieke dekolonisatie.

TECHNISCHE HULP VOOR INDONESIË

Na de onafhankelijkheid werd pembanguan ('ontwikkeling') het streven van de postkoloniale staat. Indonesië veranderde in een 'ontwikkelingsregime', wat betekende dat machthebbers staatsmiddelen mobiliseerden om vooruitgang te bewerkstelligen. Politici als Sukarno waren optimistisch over wetenschap en een planmatige benadering van economie en samenleving. Om de benodigde expertise te krijgen richtte Indonesië zich niet alleen tot het liberale Westen en het communistische Oosten, maar ook tot internationale instituties zoals de Verenigde Naties (VN) en hun gespecialiseerde organisaties, waaronder de Food and Agricultural Organization (FAO) en de World Health Organization (WHO).

In de laatste maanden van 1949 begonnen Nederlandse ambtenaren zich in te zetten voor technische hulp aan 'ontwikkelingslan-

CHEMISCH-TECHNISCH LAB

Laboratorium voor Chemische Technologie te Bandung in 1955. De foto komt uit *De Ingenieur in Indonesië*, een Nederlandstalig blad dat tot 1957 werd uitgegeven.

‘Zonder Nederlandse specialisten zou er weinig van de ontwikkeling van de nieuwe natie terechtkomen’

den’. Door de Indonesische onafhankelijkheid verloren vele koloniale deskundigen hun emplooi. De zich vlot ontplooiende machinerie van de VN bood ruimschoots kansen op werkgelegenheid. Vanaf 1951 bemiddelde het Bureau voor Internationale Technische Hulp (BITH), dat was ondergebracht bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, tussen hulpbehoevende landen, de VN en Nederlandse experts.

Volgens het BITH zou Nederland ervan profiteren als het ontwikkelingshulp verleende. Technische hulp kon resulteren in nuttige internationale relaties en bood de gelegenheid om ‘intellectueel overschot’ te exporteren. ‘Laagontwikkelde landen’ konden zich ontwikkelen tot afzetmarkten voor Nederlandse producten. Bovendien zou bilaterale hulp aan Indonesië makkelijker worden aanvaard wanneer ook andere landen hulp ontvingen. Volgens historicus Jaap van Soest hadden deze en andere redenen aanvankelijk direct of indirect betrekking op Indonesië, maar verdween het

Indonesische motief gaandeweg. Ontwikkelingshulp vormde voor Buitenlandse Zaken geen ‘verlenging van het koloniale verleden’. Bronnen die Van Soest niet tot zijn beschikking had geven echter een ander beeld. Zo speculeerde de directeur van het BITH, J.P. Bannier, in mei 1951 over de beste vorm van technische hulp aan Indonesië om zowel ‘op het terrein van het particuliere bedrijf’ als ‘op het terrein van de beïnvloeding van het ambtelijke apparaat (...) door een zijdeur het huis weer te betreden dat wij door de achterdeur verlaten hadden’.

Na de onafhankelijkheid stond het Indonesië vrij om internationaal verdragen te sluiten. Vertegenwoordigers van het BITH en het Hoge Commissariaat in Jakarta — een soort Nederlandse ambassade — beschouwden buitenlandse experts als concurrenten en documenteerden hoe Indonesische ambtenaren dachten over de meerwaarde van Nederlanders. Nederlandse experts zouden zich beter aanpassen, waren goedkoper dan Amerikanen en VN-deskundigen, hadden inhoudelijk meer kennis en spraken vaak een of meer Indonesische talen. Amerikaanse deskundigen waren ‘te hoog gespecialiseerd’, de technische hulpactiviteiten in het algemeen chaotisch. Een Nederlandse ambtenaar noteerde tevreden dat ‘de verschillende buitenlandse deskundigen in Indonesië ongewild reclame maken voor Nederlandse experts’. Bannier maakte zich nog het meest zorgen over de Duitsers: zij ‘overstromen thans reeds het sub-continent van India. Binnenkort zal men ze ook in Indonesië kunnen verwachten. Zij werken ver onder de internationale markt en zijn energieke en deskundige krachten.’

Wetenschap en ontwikkeling

Europese machten positioneerden zichzelf in hun koloniën als gidsen die een moderniserend licht op de inheemse duisternis wierpen en zo welvaart voor de lokale bevolking schiepen. Wetenschappelijke expertise werd gepresenteerd als een noodzakelijke voorwaarde. In Nederlands-Indië heette dit beleid na 1900 ‘ethische politiek’. Ook de postkoloniale staat legitimeerde zijn machtspositie met de claim welvaart voor ‘het volk’ te bewerkstelligen dankzij een wetenschappelijke beheersing van natuur en maatschappij.

Bij het promoten van Nederlandse deskundigen handelden ambtenaren voorzichtig, omdat eigen initiatief wantrouwen kon wekken. Het BITH moest onpartijdig en strikt reactief handelend overkomen. Het hanteerde een 'zeer objectief' kaartensysteem om experts met het buitenland te koppelen en presenteerde zijn werkwijze in deze termen aan Indonesische bezoekers. Achter de schermen wisselden Nederlandse ambassades en het BITH echter actief gegevens uit om Nederlandse kansen te vergroten. Zo stuurde het Hoge Commissariaat in 1953 een ontwikkelingsplan voor Indonesië naar het BITH, dat het vervolgens doorstuurde naar de landbouwattaché in Rome, waar recent het hoofdkwartier van de FAO was gevestigd. Hem werd verzocht 'met grote voorzichtigheid' aan de desbetreffende VN-functionarissen te vragen of ze aandacht wilden besteden 'aan de mogelijkheden die Nederland biedt'.

DE DESKUNDIGEN VAN DE FAO

De FAO, opgericht in oktober 1945, was de eerste gespecialiseerde organisatie van de VN. Haar doel was wereldwijde hongerbekämpfung. Indonesië trad in 1948 toe tot de FAO. Tot 1955 voerden Nederlanders, die veelal ook voor de Japanse bezetting in de archipel actief waren geweest, de werkzaamheden van de FAO in Indonesië grotendeels uit.

Persoonlijke contacten tussen Indonesische en Nederlandse wetenschappers lijken doorslaggevend te zijn geweest. Topambtenaren op het Indonesische ministerie van Landbouw, onder wie secretaris-generaal Gunung Iskandar en directeur Buitenlandse Zaken Kaslan A. Tohir, studeerden voor de oorlog aan de Landbouwhogeschool in Wageningen. Tijdens hun studietijd en verdere koloniale loopbaan maakten ze kennis met Nederlandse vakgenoten. Met landbouwingenieur Jan van der Ploeg, bijvoorbeeld. Hij trad in 1950 in dienst van de Republiek Indonesië. Omstreeks juni 1951 stapte hij over naar de FAO, wat slechts mogelijk was met Indonesische steun. Tot 1955 fungeerde hij als chef de mission van

de FAO in Indonesië. Een ander prominent figuur met goede Indonesische connecties was A.G van Veen. Als FAO-expert schreef deze vooraanstaande voedseldeskundige in 1951 als eerste een officieel FAO-adviesrapport voor de Indonesische overheid.

Met instemming van Indonesische zijde vonden ook andere Nederlanders — veelal voormalige koloniale ambtenaren — een weg naar Indonesië, onder wie twee bacteriologen, een voedingsdeskundige en een medewerker van het koloniale departement voor Zeevisserij. Via de FAO en VN kwamen tevens gelden vrij om onder leiding van Nederlandse deskundigen grote ontwikkelingsprojecten te organiseren, zoals een polderplan in Kalimantan en een ontginningsproject in Zuid-Sumatra.

Niet iedereen waardeerde de aanwezigheid van Nederlanders in Indonesië. In 1951 schreef de Indonesische communistische partij in haar partijprogramma dat alle

2 KOLONIALE KETENS
'Man, kom op man!', luidt deze oproep om de koloniale ketens af te werpen. Poster uit 1945.

Nederlandse 'adviseurs' teruggestuurd moesten worden. De vertegenwoordiger van het technische hulpprogramma van de VN, sir Mirza Ismail, vond dat Indonesiërs veelal de posities van Nederlandse experts konden overnemen. In juli 1951 beweerde hij dat 'het moeilijk zou zijn om rust en orde in Indonesië [te] herstellen, zolang de Nederlanders hier nog steeds zijn'.

Nederlanders binnen de FAO verdedigden de toegevoegde waarde van hun landgenoten. Van Veen en Van der Ploeg benadrukten het belang van persoonlijke connecties en vriendschappen. Van der Ploeg schreef in zijn laatste FAO-rapport in 1956 dat 'the ties of friendship and good fellowship opened the way for splendid co-operation'. Ze benadrukten ook de noodzaak van kennis over land en volk. Van Veen schreef dat 'if [the Technical Assistance expert] has to start from scratch, he will be useless, because he does not know where, how, and whom he has to tackle and one or two years is too short a time to get good orientation, etc.'. Van der Ploeg, die over zichzelf schreef in de derde persoon, benadrukte dat 'because of his many years of experience in Indonesia, the expert did not need an initial period of orientation and study in the country to get acquainted with the problems'.

Naast deze meer praktische en persoonlijke vormen van kennis verdedigde Van

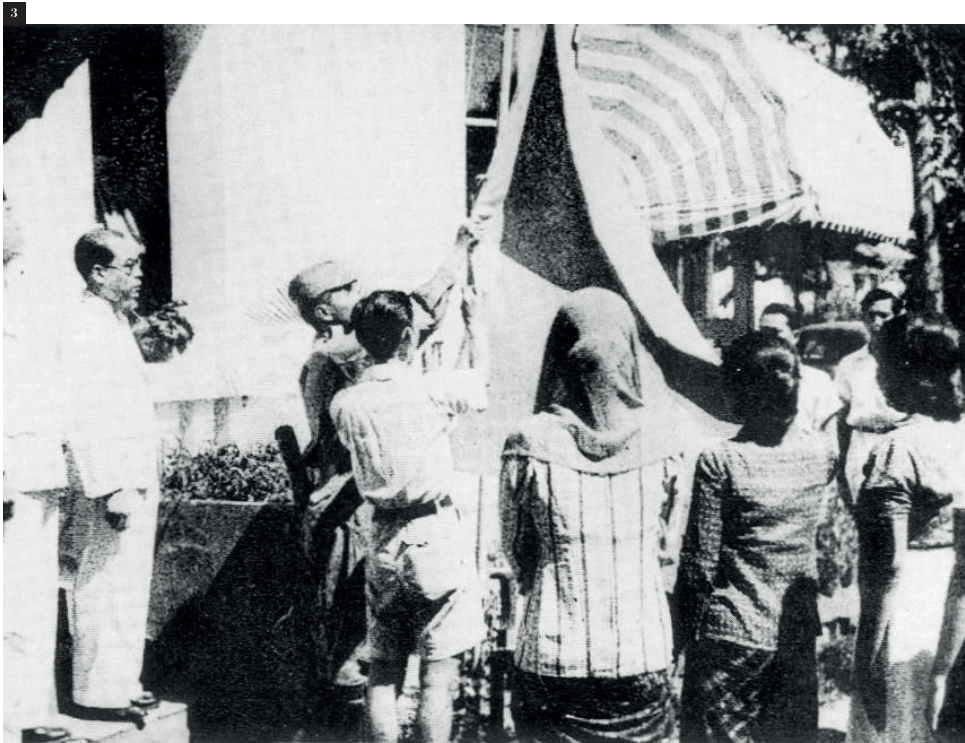
Veen bovenal de waarde van koloniale wetenschappelijke kennis. Zo publiceerde hij een artikel over honderd jaar voedingsonderzoek in Indonesië en was hij betrokken bij de uitgave van het boekwerk Nutrition Bibliography of Indonesia. De titel en de uitgever, de University of Hawaii Press, wekken de schijn van neutraliteit, maar wie het boek opent ontdekt pagina's vol met koloniale publicaties, veelal geschreven in het Nederlands. In zijn voorwoord schreef Van Veen dat dat bewijst dat 'a great amount of nutrition work was done in Indonesia during the last century'. De boodschap is duidelijk: wie geïnteresseerd is in de voedingstoestand in Indonesië, kan niet om de Nederlandse erfenis heen.

ONTWIKKELINGSPATERNALISME

Tijdens de Azië-Afrika Conferentie in Bandung in 1955 waarschuwde Sukarno dat het kolonialisme niet dood was. Maar, vervolgde hij, 'do not think of colonialism only in the classic form which we of Indonesia, and our brothers in different parts of Asia and Africa, knew. Colonialism has also its modern dress, in the form of economic control, intellectual control, actual physical control by a small but alien community within a nation.' De president refereerde niet expliciet aan Nederland, maar het is duidelijk dat neokoloniale intenties meespeelden bij de motivatie van ontwikkelingshulp aan de voormalige kolonie. Indonesië was weliswaar onafhankelijk, maar menig Nederlandse ambtenaar en wetenschapper meende dat op basis van zijn koloniale verleden, Nederland een bijzondere rol zou blijven spelen in de ontwikkeling van de nieuwe natie. Zonder de kundigheid van Nederlandse specialisten zou er weinig van terecht komen. In augustus 1949 voorspelde de Nederlandse landbouwingenieur G.H. van der Kolff dat de naoorlogse ontwikkeling van Indonesië 'niet anders is dan het bouwen op de grondslagen, welke door de Nederlanders destijds zijn gelegd. En wanneer de stofwolken straks zijn

Nederlanders in Indonesië

Op 17 augustus 1945 riepen Sukarno en Mohammad Hatta de Indonesische onafhankelijkheid uit. De Nederlandse overheid accepteerde deze niet. Het gevolg was een langdurig en zeer gewelddadig militair conflict. Onder internationale druk tekende Nederland uiteindelijk op 27 december 1949 de soevereiniteitsoverdracht. Dit maakte echter geen einde aan de aanwezigheid van Nederlanders op de eilandengroep. Nederlandse plantages en ondernemingen bleven in Nederlandse handen en voormalige koloniale ambtenaren traden in dienst bij de nieuwe overheid. In de loop van de jaren vijftig nam het aantal Nederlanders in Indonesië gestaag af, tot in 1957 de Indonesische staat na het uitroepen van de noodtoestand alle Nederlandse bedrijven nationaliseerde en Nederlandse burgers het land uit zette.

3 EERSTE VLAG

De Indonesische vlag wordt gehesen op 17 augustus 1946 (foto Nationale Bibliotheek van Indonesië)

opgetrokken, ben ik er van overtuigd, dat menig Indonesiër zijn Nederlandse voorgangers dank brengt voor het vele werk, door Nederland in Indonesië ten koste gelegd.’

De geschiedenis zou anders leren. Oplopende diplomatieke spanning tussen Nederland en Indonesië als gevolg van voortdurende Nederlandse aanwezigheid in Nieuw-Guinea maakte de positie van Nederlandse experts in Indonesië onhoudbaar. Tegelijkertijd probeerde Amerika zijn invloed

op de Indonesische wetenschapswereld te vergroten, wat samenging met een frontale aanval op de koloniale kennis en het overgeleverde academische curriculum.

Nederlandse wetenschap zou te theoretisch en puur zijn geweest, waardoor die nooit zou kunnen bijdragen aan de praktische verbetering van levensomstandigheden in Indonesië. Dat het land echter van de ene ontwikkelingskolonisator naar de andere afgleed zal ook president Sukarno niet zijn ontgaan. ■

Lees meer

Dit artikel is grotendeels gebaseerd op onderzoek in het Nationaal Archief in Den Haag en het archief van de Food and Agriculture Organization in Rome. Meer over de geschiedenis van ontwikkelingshulp: Jaap van Soest, *Her begin van de ontwikkelingshulp in de Verenigde Naties en in Nederland, 1945-1952* (proefschrift, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1975); J.A. Neekers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag: SDU Uitgevers, 1999). Voor de geschiedenis van de VN en FAO: Marc Frey, Sönke Kunkel en Corinna R. Unger (red.), *International Organizations and Development, 1945-1990* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2014); Amy Staples, *The Birth of Development* (Kent: Kent State University Press, 2006). Voor de geschiedenis van landbouw, ontwikkelingsdenken en wetenschap in Nederlands-Indië: Suzanne Moon, *Technology and Ethical Idealism* (Leiden: CNWS Publications, 2007).